

DUBRAVKA IVŠIĆ MAJIĆ

Bajke o profesorima¹

Bajka je 'priča u kojoj se uz zbiljski svijet i likove pojavljuju nadnaravne sile i bića', a *basna* 'priča u kojoj se ljudske osobine prikazuju s pomoću životinjskih likova'. Obje su riječi praslavenskoga podrijetla i izvode se iz indoeuropskoga korijena **b^heh₂-* 'kazati'. Praslavenska riječ **bajbka* 'priča (čudesnoga sadržaja)' (usp. ruski *ба́йка*, poljski *bajka*) tvorena je od praslavenskoga glagola **bajati* 'čarati riječima', čiji je odraz u hrvatskome (*bajati*) zabilježen od 16. st., a tvoren je sufiksom **-ye-* od indoeuropskoga korijena **b^heh₂-* 'kazati'.

Za riječ *basna* u starijem se jeziku upotrebljavao lik *basan* (gen. *basni*, ž.r.), koji je izravan odraz praslavenskoga **basn^h* (usp. slovenski *bāsen*, ruski *баснь*, *басня*, poljski *baśń*). Ta je riječ tvorena sufiksom **-sni-* također od indoeuropskoga korijena **b^heh₂-*.

Moguće je da je od istoga indoeuropskog korijena nastao i praslavenski glagol **baxati* (*sę*) 'hvalisati se', od kojega je izveden hrvatski pridjev *bahat*.

Indoeuropski korijen **b^heh₂-* 'kazati' ima svoje odraze i u latinskome: od njega se razvio latinski glagol *for, fari* 'reći, pripovijedati' i njegova izvedenica *fabula* 'pripovijest'. Ta je riječ u hrvatski posuđena sa specijaliziranim značenjem 'razvoj i slijed radnje književnoga djela'.

Sličnoga je značenja u latinskome i izvedenica *fama* 'glas, priča', što je u hrvatskome dalo riječ *fama* 'glasina'. Od latinske imenice *fama* izveden je pridjev *famosus* 'glasovit, slavan', koji je u hrvatskome dao razgovornu riječ *famozan* 'izvrstan' (zacijelo uz posredništvo njemačkoga *famos* 'izvrstan, fantastičan').

Od osnove latinskoga glagola *for, fari* izvedena je i imenica *fatum* 'proročanstvo, sudbina', čija je pridjevnica izvedenica *fatalis* 'sudbinom određen, suđen; sudbonosan, koban' dospjela u hrvatski u obliku *fatalan*.

Isti indoeuropski korijen nalazi se i u latinskim glagolima *confiteor* 'priznati' i *profiteor* 'očitovati (da se čim bavi)'. Neke izvedenice tih glagola, poput *confessio* 'priznanje' (od *confiteor*) te *professio* 'službeno očitovanje > zanat, posao' i *professor* 'učitelj, profesor' (od *profiteor*) dospjele su u hrvatski kao *konfesija*, *profesija* i *profesor*.

Izvedenica od glagola *for, fari* 'reći, pripovijedati' s negativnim prefiksom jest particip *infans*. Njegovo je doslovno značenje 'koji ne govori', a preneseno 'dijete'. Od prenesenoga

¹ Ovaj je rad nastao u okviru projekta *Etimološki rječnik – 3. faza (EtRje3)*, koji financira Europska unija – NextGenerationEU. Za iznesene stavove i mišljenja odgovorna je samo autorica te ti stavovi ne odražavaju nužno službena stajališta Europske unije ili Europske komisije. Ni Europska unija ni Europska komisija ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

značenja ‘dijete’ izveden je pridjev *infantis* ‘djetinji, djetinjast’, koji je izvor za hrvatski *infantilan*.

U grčkome jeziku također nalazimo odraze indoeuropskoga korijena **b^heh₂-* ‘kazati’, od kojih su neki dospjeli i u hrvatski. Glagolski je odraz grčki glagol *φημί* [phēmí] ‘kažem’, čija je izvedenica *εὐφημισμός* [euphēmismós] ‘ublažavanje, upotreba dobre ili blaže riječi za zlu ili neugodnu stvar’, doslovno ‘dobra riječ’, posredstvom europskih jezika dala hrvatsku riječ eufemizam. Od participne je osnove u grčkome tvorena riječ *ἄφασία* [aphasía] ‘nijemost, nedostatak govora’, koja je u hrvatskome dala riječ *afazija*, naziv za gubitak govorne sposobnosti. Od glagola *φημί* [phēmí] ‘kažem’ izveden je i glagol *βλασφημέω* [blasphēméō] ‘zlo govoriti, grditi’ odnosno imenica *βλασφημία* [blasphēmía] ‘pogrda, psovanje, kleveta; bogohuljenje’, koja je u istome značenju posuđena i u hrvatski (*blasfemija*). No, „blasfemija” se krije i u hrvatskim riječima *blamirati* i *blamaža*. Te su riječi posuđene preko njemačkoga *blamieren* ‘sramotiti’ i *Blamage* ‘sramota’ iz francuskoga *blâmer* ‘koriti, kuditi’, što se razvilo od latinskoga *blasphemō* (posuđenice iz grčkoga *βλασφημέω* [blasphēméō] ‘zlo govoriti, grditi’).

Velik se broj izvedenica svodi na grčku riječ *φωνή* [phōnē] ‘glas’, koja je također nastala od indoeuropskoga korijena **b^heh₂-* ‘kazati’. Osim naziva iz humanističkih disciplina poput *fonetika*, *fonologija*, *fonem*, *apofonija*, *metafonija* među te se izvedenice ubrajaju i nazivi uređaja (*gramofon*, *kasetofon*, *magnetofon*; *mikrofon*, *megafon*, *telefon*, *portafon*) te nazivi glazbala (*ksilofon*, *metalofon*, *saksofon* i drugi „zvučni” nazivi (*polifonija*, *simfonija*, *kakofonija*)).

Od *bajki* i *basni* do *telefona* i *mikrofona*, *fabula* je uvijek ista: etimologija nam otkriva da sve naše *eufemizme*, *blamaže*, *famozne simfonije* ili *fatalne kakofonije* povezuje isti pradačni korijen.

Pretplatite se na dvanaesto godište *Hrvatskoga jezika*!

Pretplatiti se možete putem e-adrese *hrjezik@ihjj.hr* ili mrežnih stranica *knjige.ihjj.hr*. Uplate se šalju na račun u Privrednoj banci Zagreb: HR6023400091110616363 s naznakom „za *Hrvatski jezik*”. Svi pretplatnici postaju članovi Kluba pretplatnika časopisa *Hrvatski jezik* te ostvaruju pravo na 40 % popusta na sva institutska izdanja.